

**ФАХОВА МОВА. ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ
 ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ**

Олена КАМІНСЬКА

Чернівецький національний університет
 імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)
 o.kaminska@chnu.edu.ua

**SPECIALIZED LANGUAGE. PROBLEM OF DEFINITION
 AND USAGE. THE OBJECTIVE OF THE STUDY**

Olena KAMINSKA

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
 Chernivtsi (Ukraine)
 ORCID ID: 0000-0003-2614-3571; Researcher ID: B-9421-2017

Каминская Е. Профессиональный язык. Проблематика определения и особенности употребления. Цель исследования. В статье анализируются подходы разных ученых к проблеме определения понятия “профессиональный язык”, особенности его функционирования как подвида общелитературного языка, а также общие и отличительные с ним черты.

Анализ данной проблематики предопределили использование следующих **методов исследования**, среди которых *дефиниционный анализ* сделал возможным исследование различных подходов к определению термина “профессиональный язык” и формирование собственного понимания данного термина; метод *сплошной выборки* в месте с *описательным* методом дали возможность установить границу между одним профессиональным языком и другими суб-языками. **Научная новизна.** Впервые проанализировано толкование термина “профессиональный язык” различными терминологическими школами, а также описано сферы функционирования и основные признаки профессиональных языков.

Выводы. Проведенный анализ термина “профессиональный язык” дает возможность прийти к выводу, что любой профессиональный язык является подсистемой обычного языка, которую можно сопоставить полной мерой с общелитературным языком.

Ключевые слова: профессиональный язык, общелитературный язык, функциональный стиль, полутермин, профессионализм.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями.

Незважаючи на досить тривалу історію розвитку і величезну кількість праць, присвячених різним аспектам функціонування фахових мов, учені й досі не дійшли до єдиної думки щодо визначення цього поняття. Прикметною ознакою сучасної лінгвістики є поживавлений інтерес мовознавців до фахових мов, зумовлений прагненням до усвідомлення особливостей номінації, що відбувається в різних сферах людської діяльності. Визначення поняття “фахова мова” пов'язане зі ступенем всебічного аналізу цього явища в лінгвістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Грунтовні теоретичні та практичні аспекти вивчення фахової мови як лінгвістичного феномену, які були покладені в основу нашої наукової розвідки, висвітлені у роботах К.Я. Авербуха, О.І. Голованової, Т.Р. Кияка, В.М. Лейчика, Е.Ф. Скороходька, Д.С. Лотте та багатьох інших термінознавців.

Метою написання даної статті є аналіз визначень поняття “фахова мова” у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а також визначення спільних та відмінних рис між мовами для спеціального призначення та загальнолітературною мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “фахова мова” у лінгвістиці набуло останнім часом значного поширення. Його термінують у німецькій

мові як *Arbeitssprache, Berufssprache, Gruppensprache, Sondersprache, Standessprache*. Український термін є калькою німецького терміна “*Fachsprache*”, у той час в інших мовах це поняття визначають як “мова для спеціального призначення”.

Дж. Грінберг, засновник нової галузі мовознавства – антрополінгвістики, твердить, що “серед безлічі живих істот, які живуть на землі, людина посідає унікальне місце завдяки складності своїх інститутів та тій великій владі, яку має над усім живим і неживим у навколишній природі. На думку антропологів та представників інших соціальних наук, це пояснюється наявністю в людини особливого, тільки їй властивого способу адаптації до оточуючого середовища – культурного”¹. Одним з головних завдань антрополінгвістики є простеження еволюцією людського мислення через призму мови. Перша спеціальна лексика з'явилася у період праобщини, тобто в дородовому суспільстві². Звісно, така лексика тісно пов'язана з побутовими умовами первісних людей. Однак, це ще не термінологія з її іманентними атрибутами. Навіть протонауковий період, пов'язаний з античною цивілізацією, не міг залишити ніяких терміносистем. Лише із зародженням ремесел у Європі з'являється риса езотеричності прототермінів, їхня віддаленість від побутової лексики. Запозичення з інших мов стимулюють процес формування професійної лексики. Р.А. Будаков зазначав, що подібна “лексика в будь-якій окремій мові виникає внаслідок взаємодії самої мови з таким соціаль-

¹ Grinberg J. Antropologicheskaja lingvistika. Vvodnyi kurs [Anthropology Linguistics. Introductory Course], Moscow: Editorial URSS, 2004, P. 8 (in Russian).

² Grinev-Grinevich S. V. Osnovy antropolingvistiki (k leksicheskim osnovaniiam evolutsii myshleniia cheloveka) [Basics of Anthropology Linguistics (Lexical Basics of Evolution of Human Thinking)], Moscow: Company “Sputnik”, 2005, P. 95 (in Russian).

ним чинником, як професійне членування суспільства. Але виникнувши як результат взаємодії лінгвістичних та екстралінгвальних чинників, професійна лексика потім стає надбанням самої мови, явищем внутрішнім, лінгвістичним³.

Особливий поштовх цьому процесу дав у XVIII ст. К. Лінней запропонованою ним системою термінів – номенклатур рослин і тварин. Терміни стають справжні митермінологічними одиницями з притаманними їм рисами, насамперед дефінітивністю.

Сьогодні спостерігаємо новий науковий період еволюції людини та його відображення в лексичі, коли фахівець оперує новітніми науковими теоріями і системами понять. Лише на цьому етапі розвитку суспільства могли з'явитися фахові мови, які синтезували чимало суміжних наук зі своєю термінологією і обслуговують особливо складні сфери людського буття та комунікації. Ця риса особливо притаманна фаховій мові дипломатії.

Термін “фахова мова”, як правило, використовують для позначення функціонального різновиду мови, яка забезпечує ефективну комунікацію між фахівцями певної галузі⁴.

До другої половини минулого століття фаховою мовою називали сукупність мовних одиниць, що представлена в обмеженому за певною ознакою групі текстів⁵. Такою обмежувальною ознакою може бути предметна галузь. Фахові мови не є складниками мови, які творять мову в цілому. Вони виступають як множини, що перетинаються, тобто значна частина елементів, які входять в систему однієї фахової мови, одночасно входять і до систем інших мов. Л. Гоффманн і Р. Піотровський та інші автори, які досліджували “фахові мови науки і техніки”, виокремлюють мови професійної комунікації⁶.

Л. Гоффманн пропонує визначення, за яким фахова мова – це “сукупність мовних засобів, що функціонують у фахово обмеженій сфері комунікації, з метою забезпечити розуміння між людьми, які у ній працюють”⁷. Наведене визначення передбачає, що комунікація функціонує лише серед фахівців певної галузі, що володіють певним фондом знань, а отже, і терміносистемою. Фахові мови, зрештою, передбачають, що ті, хто ними послуговується, мають певний соціальний статус. Але на практиці відбувається також спілкування між представниками різних, почасти несуміжних сфер знань. Тут можна говорити про певну “доступність” фахової мови, яку забезпечує розроблена терміносистема, що відповідає можливим модусам комунікації щодо цієї сфери знань.

Л. Гоффманн пише про фахові мови як про безліч лінгвістичних феноменів, які трапляються у певній сфері комунікації і обмежені специфічними темами, інтен-

ціями, умовами⁸.

Варто також навести й іншу дефініцію Л. Гоффмана: “Ми розуміємо під фаховою мовою варіант загальної мови, який слугує пізнанню і поняттєвому визначенню фахово специфічних предметів та їх розуміння, а отже, враховує специфічні комунікативні потреби в межах фаху. Фахова мова головним чином прив'язана до спеціалістів з відповідного фаху, проте нею можуть послуговуватися усі зацікавлені цим фахом”⁹.

Дж. Сейгер визначає фахові мови таким чином: “Спеціальні мови є напівавтономними комплексними семіотичними системами, які засновані на загальній мові і є похідними від неї, їх використання передбачає спеціальне утворення і обмежене комунікацією між фахівцями в одній і тій самій або близьких галузях знання”¹⁰.

М. Галлідей визначає фахові мови як “обмежене використання мовних засобів”¹¹. Окрім цього, він відзначає відмінності спеціальних мов від загальноживаної мови: “Спеціальні мови загалом не характеризуються наявністю особливих граматичних структур, котрі б не фігурували в будь-яких інших мовних підсистемах; їх специфічною ознакою є особливі лінгвістичні засоби, яких немає поза її межами; однак характерним для спеціальних мов є статистичний розподіл граматичних структур, який відрізняє їх від загальної мови”¹².

У зв'язку з головною метою – передавати спеціальні знання – фахову мову розглядають як мову, зорієнтовану на економію засобів вираження, саме з цього погляду аналізують і лексичні, і синтаксичні засоби професійних мов.

Способи викладення матеріалу у фахових мовах, які належать до різних функціональних стилів, помітно відрізняються від способів його викладення в текстах загальнолітературної мови. Функціональні стилі мови співвідносяться з типами соціальної і професійної діяльності. У процесах комунікації диференціюють чотири функціональні стилі залежно від диференційованих соціальних потреб:

- 1) загальний комунікативний стиль (розмовна мова в побуті, в усному мовленні);
- 2) професійний практичний стиль (офіційне спілкування, ділове мовлення);
- 3) науково-теоретичний стиль (мова науки);
- 4) естетичний стиль (мова літератури, поезія)¹³.

Фахові мови в цій класифікації представлені двома видами стилів – професійно-практичним та науково-теоретичним. Визначення фахових мов містить такі складові:

- а) засіб оптимального розуміння між фахівцями в окремій професійній сфері;
- б) наявність спеціальної фахової лексики та окремих норм відбору, застосування та частоти загально-

³ Budagov R. A. Istorii slova v istorii obshchestva [History of Words in the Society History], Moscow: Nauka, 1971, P. 11 (in Russian).

⁴ The Encyclopedia of Language and Linguistics. Editor-in-Chief R.E. Asher. Oxford: Pergamon Press, 1994, 2011, P. 32 (in English).

⁵ Golovin B.N. (1980) Osnovy kultury rechi [Basics of Speech Culture], Moscow: Vysshiaia shkola, P. 26 (in Russian).

⁶ Hoffmann L.A. Beiträge zur Sprachstatistik [Contributions to the Language Statistics], R. Piotrowski. Berlin: Akademie, Verlag, 1979, 196 p. (in German).

⁷ Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache [Means of Communication in Professional Language], Tübingen, 1985, P. 53 (in German).

⁸ Hoffmann L.A. A Cumulative Analysis of Scientific Texts ILA 8: Proceedings, Lun, 1981, P. 267, 268 (in English).

⁹ Hoffmann L. Towards a Theory of LSP, Fachsprache: internationale Zeitschrift für Fachsprachenforschung, Didaktik und Terminologie, 1979, Heft 1–2, P. 12–16, 13 (in German).

¹⁰ Sager J.C. Criteria for Measuring the Functional Efficacy of Term, J.C. Sager. Munich: Infoterm, Ser. 6, 1981, P. 194–217 (in English).

¹¹ Halliday M. The Linguistic Sciences and Language Teaching, M.A.K. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens. London: Longman, 1964, P. 109 (in English).

¹² Ibid., P. 191.

¹³ Kyiak T. R. Teoriia i praktyka perekladu [Theory and Practice of Translation], Vinnytsia: Nova knyha, 2006, P. 31 (in Ukrainian).

живаних лексичних і граматичних засобів;

в) актуалізація у фахових текстах, які, крім прошарку професійної лексики, містять загальномовні сегменти, отже, фахова мова не може мати статус відокремленого від загальнонаціональної мови суб'єкта;

г) належність до фахових текстів професійного мовлення, у той час як до загальномовних елементів як частини системи мови належать літературна мова, розмовна або діалект¹⁴.

Варто зазначити, що характерною ознакою фахових мов є те, що вони були створені штучно – повністю або частково. Їх лексика вмотивована, оскільки можна простежити, що саме лягло в основу терміна¹⁵.

Усю лексику фахового тексту можна поділити на 5 видів:

1) вузькогалузева, яка мають чітку дефініцію;

2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (у т. ч. терміни суміжних наук) – наприклад, поширені терміни філософії, політології, математики, філології тощо);

3) напівтерміни або професіоналізми, до яких можна віднести і номенклатури, щоправда, професіоналізми, як правило, можуть тлумачитися номенклатурним одиницям;

4) професійні жаргонізми, які не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емоційно забарвлене значення;

5) загальноживана лексика, яка пов'язує текст в одне ціле¹⁶.

Е. Вюстер відзначає, що “професійна мова черпає свою функціональну релевантність, свою комунікативну енергію зі своєї нормативності, з відповідності між понятійною сутністю і мовною реалізацією. Фахова мова за своєю природою певним чином регламентована, стандартизована, ієрархізована, певною мірою знеособлена, тому вона має операційний характер”¹⁷.

У зв'язку з прагненням до точності висловлення і однозначності професійна мова загалом не має синонімів. Термінологічні дублети є небажаними, оскільки вони суперечать постулату відповідності один одному між позамовною понятійною сутністю і мовними найменуваннями.

Сучасна лінгвістика акцентує, що для фахових мов характерними є єдиний семантичний план, повнота висловлювання, чітке співвідношення ЛО з тим, що виражається, і при цьому чіткість обумовлена певними автоматизаціями і кодифікаціями¹⁸.

Специфіка однієї фахової мови порівняно з іншими суб- та фаховими мовами виявляється особливо яскраво в застосуванні окремих граматичних категорій, синтаксичних конструкцій та текстових структур¹⁹.

Сучасні лінгвістичні дослідження фахових мов

тісно пов'язані з цілою низкою наукових галузей, серед них:

лексикологія і лексикографія (дослідження терміносистем і їх стандартизація, створення спеціальних словників);

контрастивна лексика (порівняння характеристик фахових текстів у різних мовах, а також текстів фаховою мовою і загальнолітературною);

теорія перекладу (проблема еквівалентності перекладу і перекладацьких трансформацій);

соціолінгвістика (фахові мови як функціональні різновиди мови окремих соціальних груп);

психолінгвістика (взаємозалежність між мисленням фахівця, його вербальним вираженням й іконічною візуалізацією)²⁰.

Фахові мови є підсистемами звичайної мови, які можна з'єднати у певну мірою із загальнолітературною мовою. Оскільки фахові мови цілком залежні від потенцій звичайної мови, можна твердити, що їх джерелами можуть бути:

1) слова загальнолітературної мови;

2) словотворчі процеси із латинськими і грецькими елементами;

3) запозичення з іноземних мов;

4) напівтерміни на межі загальнолітературної мови;

5) професійний сленг;

6) фірмові знаки і назви.

Фахові мови і загальнолітературну мову можна нормувати і активно регулювати, вони відрізняються тільки в одному: в загальнолітературній мові функціонують лише лексичні одиниці певної національної мови, а у фаховій, окрім лексичних одиниць тієї ж національної мови функціонують одиниці спеціальної номінації (терміни конкретних предметних галузей).

Аналіз фахових мов на сучасному етапі проводять за широким спектром напрямів, в основі яких лежать чіткі категорії і методи. До них належать: аналіз жанру; аналіз тексту; аналіз макроструктури і суперструктури тексту; розвиток теми тексту; стилістичні особливості тексту фаховою мовою; взаємозв'язок тексту і візуальних засобів; текст і гіпертекст (енциклопедичні знання) тощо.

Підсумовуючи ці риси, можна виокремити наступні ознаки спеціальних мов:

1) співвіднесеність з певною предметною галуззю;

2) специфічне коло користувачів;

3) обмежена, порівняно із загальною мовою, кількість функцій;

4) базування на системі загальнонаціональної мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Усі ці риси знаходять своє відображення в суворій нормованості, стандартизованості, точності та лако-

¹⁴ Ibid., P. 31 (in Ukrainian).

¹⁵ Makeiev K. S. Zhanrovi osoblyvosti ukrainskoho perekladu nimetskykh farmatsetvychnykh tekstiv [Genre Peculiarities of Ukrainian Translation of German Pharmaceutical Texts], Avtoref. dyss. na pr. vch. stup. kand. fylol. nauk, 10.02.16 – Perekladnavstvo, K. : Kyuiv's'kyu natsional'nyu universytet im. Tarasa Shevchenka, 2010, 20 p. (in Ukrainian).

¹⁶ Skorokhodko E.F. Termin u naukovomu teksti (do stvorennia terminotsentrychnoi teorii naukovooho dyskursu) [Term in the Scientific Text (regarding to creation of term-centered theory of scientific discourse)], Kyiv: Logos, 2006, P. 11 (in Ukrainian).

¹⁷ Wüster E. Die allgemeine Terminologielehre – ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logic, Ontologie, Informatik und Sachwissenschaften [Theory of General Terminology – a bordering field between linguistics, logic, ontology, computer science and science], Linguistics, 1974, N. 119, P. 61–106 (in German).

¹⁸ Gavranek B.O. O funktsyonalnom rassloenii literaturnogo yazyka [On Functional Stratification of Literary Language], Moscow: Progress, 1967, P. 338–377 (in Russian).

¹⁹ Vartanian E.A. Puteshestviie i slovo [Travelling and Word], Moscow: Prosveshchenie, 1987, P. 208 (in Russian).

²⁰ Khomutova T. N. (2008) Yazyk dlia spetsialnykh tselei (LSP): lingvisticheskii aspekt [Language for Special Purposes (LSP): Linguistic Aspect], Moscow: Izvestiia RSPU named after Gertsen, N. 71, 2008, P. 104 (in Russian).

нічності у висловлюванні думок, термінованості мови, широкому використанні слів у їх предметному, конкретному значенні, безособовості, послідовності, завершеності, повноті висловлювання, властивих науковим текстам. Традиційні погляди на фахові мови об'єднують їх специфічні риси: а) наявність і відсутність у складі фахових мов соціальної термінології, б) термінологія, яка відрізняється соціально і професійно в структурі підмов (фахових мов), що порівнюються.

Фахові мови слугують засобом комунікації у спеціальних галузях знання, для розвитку знання і передачі його від одного покоління до іншого.

Вони привертають пильну увагу вчених, які досліджують комунікацію в різних галузях наукового знання та професійної діяльності. У наш час дослідження фахових мов набуло особливо важливого значення. Невпинний розвиток сучасного суспільства, науково-технічний прогрес та зростаючі потреби міжкультурної комунікації, в тому числі і в спеціальних сферах, потребують подальших та ґрунтовних досліджень у галузі фахових мов. У наших подальших наукових розвідках плануємо порівняти фахову мову дипломатії і політики.

Kaminska O. Specialized language. Problem of definition and usage. The objective of the study. The article analyzes the approaches of various scholars to the definition of the term *specialized language* and the peculiarities of its functioning as a kind of general literary language, as well as common and distinctive features.

The analysis of this problem caused the use of the following **research methods**, among which the *definition analysis* which made it possible to study different approaches to the definition of

the term *specialized language* and to formulate the proper understanding of this term; the method of continuous sampling in combination with the descriptive method made it possible to establish a boundary between one specialized language and other sub-languages. **Scientific novelty.** For the first time the interpretation of the term *specialized language* by different terminology schools has been analyzed and the areas of functioning and the main features of the specialized languages are outlined. **Conclusions.** The analysis of the definitions of the term *specialized language* made it possible to conclude that any specialized language is a subsystem of the common language, which can be fully correlated with the general language.

Key words: specialized language, general literary language, functional style, semi-term, professionalism.

Олена Камінська – асистент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. В науковому доробку автора – 19 надрукованих праць, 1 термінологічний словник у співавторстві. Коло наукових інтересів: термінологія, лексикографія, перекладознавство.

Olena Kaminska – Associate Professor of the Department of Modern Foreign Languages and Translation Studies of the Faculty of History, Political Science and International Studies of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. In the scientific heritage of the author – 19 published works, 1 co-authored terminological dictionary. Research interests: Terminology, Lesicology, Translation Studies.

Received: 17.01.2018

Advance Access Published: March, 2018

© O. Kaminska, 2018